

Samen op (onder)zoek

Participatieve methodieken voor geëngageerde
onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder - Lieselot Degraeve
Bas Dikmans - Silke Marynissen

COLOFON

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen (redactie)

Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Educatiewetenschappen

Brussel

ISBN 9789077130162

Eerste versie

@ 2025 Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder duidelijke bronvermelding. Overname van tekst is toegestaan mits de oorspronkelijke auteur(s) en titel expliciet worden vermeld, zowel van het boek als van het betreffende hoofdstuk. Het is niet toegestaan de inhoud te wijzigen of voor commerciële doeleinden te gebruiken zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s).

Vormgeving: Lieselot Degraeve

Illustraties: Zoë Claessens

www.samenoponderzoek.be

Licentie

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers © 2025 by Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen is licensed under CC BY-NC-ND 4.0. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

KLAAR? ACTIE! OF TOCH NIET ... REFLECTIE OVER DE 'ACTIE' IN ACTIEONDERZOEK

AN-SOFIE SMETCOREN, LIESBETH DE DONDER

Participatief actieonderzoek is een vorm van onderzoek die kennisontwikkeling expliciet koppelt aan sociale verandering, aan actie dus. Daarmee onderscheidt participatief actieonderzoek zich van participatief onderzoek: niet elk participatief onderzoek is ook actieonderzoek. Maar wat bedoelen we dan eigenlijk met *actie* in actieonderzoek? Over welke actie gaat het? Wie beslist welke actie wenselijk of haalbaar is? En hoe verhouden actie en onderzoek zich tot elkaar? Die vragen lijken eenvoudig, maar het begrip blijft in de praktijk vaak onderbelicht of dubbelzinnig ingevuld. *Actie* wordt zelden gedefinieerd, laat staan geëxpliciteerd in onderzoeksaanvragen of publicaties.

In dit hoofdstuk willen we die lacune aanpakken en het begrip *actie* verkennen. Daarbij besteden we aandacht aan drie centrale boodschappen. Ten eerste: **'Actie is meerlagig'**. Ze varieert van kleine, persoonlijke verschuivingen tot structurele verandering. Ten tweede: **'Actie vraagt zorg'**. Ze is niet vrijblijvend; ze veronderstelt timing en verantwoordelijkheid, ook na afloop van het project. En ten derde: **'Actie wordt nog te weinig erkend in de academische wereld'**, terwijl net daar structurele verandering nodig is om participatief actieonderzoek mogelijk te maken.

We willen dit hoofdstuk niet schrijven in de positie van alwetende expert in participatief actieonderzoek. De voorbije jaren hebben we geëxperimenteerd met participatieve en creatieve methodieken om te tonen dat onderzoek anders kan, theoretisch en methodologisch doordacht, en om te tonen hoe belangrijk het is om samen op (onder)zoek te gaan. Maar in dat proces botsten we op de grenzen van tijd, verwachtingen en institutionele structuren waarbinnen we werken. We merkten hoe moeilijk het blijft om actie werkelijk vorm te geven en hoe vaak we opnieuw tegen muren lopen. In wat volgt willen we daarover kritisch nadenken en die zoektocht delen.

1 ACTIE IS MEERLAGIG

3 ACTIE WORDT NOG TE WEINIG ERKEND IN DE ACADEMISCHE WERELD

2 ACTIE VRAAGT ZORG

4 CONCLUSIE

1. ACTIE IS MEERLAGIG

Het begrip *actie* vormt de kern van participatief actieonderzoek, maar is tegelijk een van de meest ongreepbare elementen ervan. Iedereen gebruikt het, maar zelden wordt het precies omschreven. Wat bedoelen we eigenlijk als we over actie spreken? In dit onderdeel verkennen we de verschillende betekenissen en lagen van actie, via volgende driedeling:

1. **Zichtbaarheid van actie:** Is actie vooral iets tastbaars, een zichtbaar resultaat of nieuw beleid, of kan ze zich ook subtieler uiten, in bewustwording of een nieuw perspectief?
2. **De lagen van actie:** Hoe manifesteert actie zich op individueel, interpersoonlijk en collectief niveau?
3. **De verhouding tussen actie en onderzoek:** Hoe verhouden actie en onderzoek zich tot elkaar: als valorisatie, interventieonderzoek of verweven proces?

Door die drie perspectieven samen te brengen, tonen we dat actie in participatief onderzoek nooit eenvormig of lineair is, maar gelaagd en contextueel.

1.1 Zichtbaarheid van actie

Als we over actie spreken in participatief actieonderzoek, denken velen spontaan aan tastbare uitkomsten: een beleidsaanbeveling, een nieuw initiatief, een verbeterde of innovatieve dienst, een gezamenlijke interventie of een nieuwe campagne. Zulke concrete resultaten of acties zijn waardevol, maar ze vertellen slechts een deel van het verhaal. Minstens even vaak uit actie zich subtieler, bijvoorbeeld in gesprekken, houdingen, nieuwe inzichten, verandering in relaties tussen mensen of in het zelfbeeld van individuen. Actie kan dus niet gereduceerd worden tot een enkelvoudig, tastbaar eindresultaat. Ze kan ook bestaan uit kleine, vaak onzichtbare veranderingen: een deelnemer die zich gehoord voelt, een organisatie die haar perspectief op bepaalde sociale uitdagingen bijstelt, een onderzoeker die de eigen aannames herzielt en anders gaat handelen. Actie is dus niet altijd direct zichtbaar en ook niet zomaar meetbaar.

1.2 Niveaus van actie

Daarnaast kan actie vorm krijgen op drie verschillende niveaus:

- **Individueel niveau:** Actie kan beginnen bij een verschuiving in bewustzijn. Een student architectuur die door te werken met persona's anders leert kijken naar de diversiteit onder ouderen, bijvoorbeeld. Een VUB-werknemer die door deelname aan het Compassionate University-project beseft dat haar ervaringen met het verlies betekenisvol kunnen zijn voor nieuw beleid aan de universiteit. Zulke momenten lijken klein, maar kunnen kiemen zijn voor verandering op langere termijn.
- **Interpersoonlijk niveau:** Actie kan ook ontstaan in de relaties tussen mensen, bijvoorbeeld wanneer jongere en oudere buurtbewoners tijdens een photovoice-atelier ontdekken dat hun visies op de buurtinrichting en veiligheid niet lijnrecht tegenover elkaar staan, maar ook kunnen overlappen of aanvullen. Zulke momenten van connectie zijn wezenlijke veranderingen, maar ze zijn moeilijk te meten of te vatten.
- **Collectief niveau:** Actie kan zich ten slotte uiten op collectief of structureel niveau, waar het onderzoek leidt tot bredere veranderingen in praktijken of beleid. Zo besluit een stedelijke dienst na een participatief traject bijvoorbeeld om bewoners structureel te betrekken bij de evaluatie van hun dienstverlening, niet langer als eenmalig experiment, maar als vast onderdeel van hun kwaliteitszorg.

1.3 Verhouding tussen actie en onderzoek

Naast de verschillende niveaus waarop actie zich kan manifesteren, bestaan er ook verschillende manieren om de relatie tussen onderzoek en actie te begrijpen. We kunnen drie benaderingen onderscheiden, die elk andere veronderstellingen en uitdagingen met zich meebrengen.

Actie als valorisatie of disseminatie. In deze benadering volgt actie na het onderzoek. Eerst wordt kennis ontwikkeld; daarna wordt nagedacht over hoe die kennis kan worden ingezet of vertaald naar de praktijk, bijvoorbeeld via beleidsaanbevelingen, een nieuwe opleiding, draaiboek of nieuw product. Dat is de meest gangbare vorm van actie in de academische wereld. Maar daar schuilt het risico dat actie gereduceerd wordt tot een eenmalige communicatie- of disseminatiehandeling: we schrijven één opiniestuk en sturen het op naar de krant, of we schrijven één beleidsbrief naar een politicus, of we maken een tool en zetten die op onze website.

Dat brengt ons bij twee cruciale vragen. Ten eerste: 'Waar in het onderzoeksproject zit eigenlijk de participatie?' In veel projecten zien we dat participatie geconcentreerd is in één fase. Soms ligt de nadruk op participatieve methodieken tijdens het onderzoeksdeel, bijvoorbeeld in dataverzameling of analyse, maar wordt de actie nadien volledig door onderzoekers of professionals uitgewerkt. In andere gevallen gebeurt het omgekeerde: de actie zelf, bijvoorbeeld de ontwikkeling van een tool, dienst of campagne, is sterk participatief, terwijl het onderzoeksdeel dat voorafgaat aan de actie vrij traditioneel blijft. Beide situaties tonen dat participatie niet altijd het hele traject doordringt. Wanneer participatie slechts in een deel van het proces zit, hetzij in het onderzoek, hetzij in de actie, dreigt de verbinding tussen beide te verzwakken.

Ten tweede moeten we kritisch zijn en ons afvragen: 'Is valorisatie echt actie? Leidt deze actie tot sociale verandering? En zo niet, kunnen we het dan wel als actie beschouwen?' Wij zouden alvast zeggen dat louter communicatie of disseminatie niet voldoende is om te kunnen spreken van actieonderzoek.

Actie als interventieonderzoek. Een tweede invulling van de relatie tussen actie en onderzoek beschouwt actie als interventieonderzoek. In dit model wordt actie vaak opgevat als een vooraf geplande verandering, een experiment dat onderzoekers en partners samen opzetten om te testen of een bepaalde aanpak werkt. Een voorbeeld is de invoering van een nieuwe opleiding in de gevangenis of een innovatief woonconcept bouwen voor ouderen, gevolgd door een evaluatie. Die benadering heeft duidelijke voordelen. Ze maakt actie concreet, biedt structuur en duidelijkheid voor de onderzoeker, en creëert op het einde tastbare resultaten die kunnen worden geëvalueerd en gedeeld. Voor beleids- en financieringsstructuren sluit dergelijk interventieonderzoek goed aan bij hun vragen en manier van werken.

Toch schuilt ook hier een spanningsveld. Wanneer actie vooral als een instrument wordt ingezet om kennis te genereren, en dus gezien wordt als middel, bestaat het risico dat deelnemers vooral figureren als uitvoerders in plaats van co-onderzoekers. Daarnaast is de lineaire structuur van interventieonderzoek (actie, evaluatie, conclusie) vaak moeilijk te verzoenen met de realiteit van participatieve trajecten, waar je op voorhand niet weet waar je naartoe gaat of waar je wil uitkomen. De uitdaging voor onderzoekers is om actie niet te reduceren tot een experiment dat moet slagen, maar om ruimte te laten voor onvoorziene veranderingen en om doelen onderweg te herdefiniëren.

Actie en onderzoek als verweven proces. De derde benadering van de relatie tussen onderzoek en actie, en de meest fundamentele in participatief actieonderzoek, vertrekt van de idee dat actie en onderzoek niet

los van elkaar kunnen bestaan. Onderzoek is niet enkel een manier om de werkelijkheid te begrijpen, maar ook een manier om die werkelijkheid te veranderen. Actie en kennisontwikkeling zijn continu met elkaar verweven. In deze benadering is actie dus geen afzonderlijke fase die volgt na het onderzoek, maar uit ze zich doorheen het onderzoeksproces zelf. Elke stap, van probleemstelling formuleren tot data-analyse, wordt een moment van actie, omdat het bijdraagt aan bewustwording of verandering in de praktijk. Het onderzoeksproces is de actie. Een eenvoudig voorbeeld: wanneer buurtbewoners en onderzoekers samen de resultaten van een co-analyseworkshop bespreken en daarbij tot nieuwe inzichten komen over gedeelde problemen, dan is dat moment van gezamenlijk begrijpen op zich al een vorm van actie. Er verandert iets in perspectieven, relaties en mogelijke handelingsruimte. Actie ontstaat hier niet als toepassing van kennis, maar als collectieve transformatie in het kennisproces zelf.

De verwevenheid van onderzoek en actie sluit aan bij Paulo Freires begrip van *praxis*: de eenheid van reflectie en handelen, waarbij kennis ontstaat door actief betrokken te zijn in processen van verandering. Ook Reason en Bradbury (2008) benadrukken dat actieonderzoek niet draait om universele waarheden vinden, maar om situaties creëren waarin mensen samen leren en handelen om hun werkelijkheid te transformeren. In die zin vormt de verwevenheid van actie en onderzoek een van de meest fundamentele kenmerken van participatief actieonderzoek. Toch is deze benadering veeleisend. Ze vraagt van onderzoekers dat ze hun rol voortdurend herzien: niet enkel observeren of analyseren, maar ook deelnemen, faciliteren en tegelijk kritisch blijven. Elke interventie is tegelijk een moment van kennisproductie én een ingreep in de context waarin ze plaatsvindt. Dat besef vraagt voortdurende alertheid en verantwoordelijkheid.

1.4 Samenvatting en voorbeeld: actie is meerlagig

Om de gelaagdheid van actie te vatten, onderscheiden we dus drie perspectieven die elkaar niet uitsluiten maar aanvullen. Tabel 1 toont hoe die perspectieven zich kunnen manifesteren in eenzelfde thema: innovatieve woonvormen voor ouderen. De tabel toont hoe de drie perspectieven niet hiërarchisch zijn, maar complementair.

	Centrale vraag	Wat onderzoekt dit perspectief?	Aandachtspunten en spanningen
1. Zichtbaarheid van actie	Is actie vooral iets tastbaars en zichtbaars, of kan ze zich ook subtieler uiten?	Actie kan zichtbaar zijn, zoals een nieuw cohousinginitiatief of een inspiratiegids over intergenerationeel wonen. Ze kan ook subtieler zijn, zoals een ontwerper die zijn vooroordelen over 'zorgbehoevende bejaarden' herziert.	In veel onderzoeksprojecten worden enkel zichtbare, meetbare resultaten erkend (bijvoorbeeld een gerealiseerd woonproject), terwijl kleine verschuivingen in houding of bewustwording vaak buiten beeld blijven. Het risico is dat de waarde van die subtiele verandering onderschat wordt.
2. Niveaus van actie	Op welk niveau manifesteert actie zich?	• Individueel: Een oudere die na deelname aan een ontwerpssessie meer skills heeft om eigen woonwensen te verwoorden. • Interpersoonlijk: Nieuwe relaties tussen bewoners en architecten die elkaar beter leren begrijpen. • Collectief: Een lokaal bestuur dat beslist om participatieve woonateliërs structureel op te nemen in zijn woonbeleid.	Niet elk onderzoekstraject bereikt elk niveau. Een project kan sterk inzetten op bewustwording en samenwerking, zonder meteen tot beleidsverandering te leiden. Belangrijk is dat deelnemers vooraf nadenken op welk niveau ze verandering beogen en wat haalbaar is in de tijd en context.

3. Benaderingen van actie in onderzoek	Hoe verhouden actie en onderzoek zich tot elkaar?	• Valorisatie/disseminatie: Na afloop worden de onderzoeksresultaten gedeeld in een tentoonstelling van alle maquettes van de innovatieve woonvormen. • Interventieonderzoek: Onderzoekers ontwikkelen samen met bewoners een nieuwe woonvorm, testen die en evalueren de effecten ervan. • Verweven proces: Onderzoek en actie lopen door elkaar: in elk ontwerp-atelier ontstaan nieuwe inzichten én concrete verbeteringen aan bestaande woonprojecten.	Elke benadering brengt kansen en risico's: • Een disseminatieproject kan veel zichtbaarheid krijgen maar weinig structurele impact hebben. • Een interventieonderzoek kan te lineair worden (actie wordt evaluatie). • Bij verweven onderzoek vraagt de voortdurende afstemming tussen partners veel tijd en flexibiliteit, wat moeilijk past in klassieke project-structuren.
---	---	--	--

Tabel 1. Actie is meerlagig: illustratie aan de hand van onderzoek naar innovatieve woonvormen bij ouderen

2. ACTIE VRAAGT ZORG

Actie ontstaat nooit in een vacuüm. Het speelt zich af in sociale, culturele en politieke contexten die mee bepalen wat mogelijk of wenselijk is. Met 'actie vraagt zorg', bedoelen we drie vormen van zorg die onlosmakelijk met participatief actieonderzoek verbonden zijn. Ten eerste is er de zorg voor **timing**: actie ontstaat niet wanneer een project dat voorziet, maar wanneer een groep er klaar voor is. Ten tweede vraagt actie **relationele zorg**: aandacht voor de interacties, spanningen, emoties en machtsverhoudingen die in participatieve processen meespelen. Ten derde vergt actie **verantwoordelijke zorg**: de bereidheid om de gevolgen van een onderzoeksproces te dragen en nazorg te bieden, ook wanneer de projectfinanciering of formele samenwerking afloopt. Die drie dimensies bepalen samen de ethische ruimte waarbinnen actie al dan niet betekenisvol en zorgzaam kan zijn.

2.1 Zorg voor timing en tempo

De timing van actie is zelden neutraal. Zo voelden we dat in sommige projecten de energie van de groep niet overeenkwam met het ritme van het onderzoeksproject. Een participatief traject rond buurtzorg dat in de winter startte, kwam traag op gang: bewoners hadden minder zin om 's avonds samen te komen, vrijwilligers waren moeilijk bereikbaar en de sfeer was terughoudend. In een intergenerationeel project rond verlies en rouw ontstond op het einde van het project een sterk gevoel van verbondenheid tussen jongeren en ouderen, juist op het moment dat de projectfinanciering afliep. En in een participatief traject waar toekomstige bewoners van een cohousingproject samen met onderzoekers werkten aan een charter over hoe ze later zorg voor elkaar zouden opnemen, werd de opgebouwde dynamiek abrupt onderbroken door de COVID-pandemie.

Zulke situaties confronteren ons met een fundamentele vraag: 'Wie bepaalt wanneer actie kan plaatsvinden?' Een onderzoeker kan vol enthousiasme een participatief traject opstarten, maar als de gemeenschap in kwestie te maken heeft met overbelasting, interne conflicten of crisis, kan actie averechts werken. Het juiste moment om iets in beweging te brengen, laat zich niet bepalen vanaf een bureau of in een project-

planning, maar wordt zichtbaar in de realiteit van het veld en in het tempo van de mensen met wie we werken. Dat tempo loopt vaak anders dan het tempo van een project.

2.2 Zorg voor relaties

We worden in participatieve onderzoeksprojecten voortdurend geconfronteerd met de grenzen van de institutionele projectlogica. Het ritme en de eisen van project- en onderzoeksfinanciering, denk aan deadlines, rapportages of evaluatiemomenten, botsen vaak met het trage, relationele kader van participatief werk. Onderzoekers balanceren vaak tussen twee werelden: enerzijds de formele projectstructuur die meetbare resultaten verwacht en anderzijds de organische dynamiek van betrokken gemeenschappen die vooral tijd, vertrouwen en continuïteit nodig hebben. Hoewel participatief actieonderzoek vertrekt van gelijkwaardigheid, blijven onderzoekers in de praktijk vaak in een machtspositie over wat er zal gebeuren. Onderzoekers beschikken over middelen, tijd en institutionele legitimiteit. Dat vraagt voortdurende reflexiviteit: actie mag geen initiatief zijn dat aangeboden wordt door de onderzoeker, maar moet groeien uit een gedeeld gevoel van urgentie en relevantie. In een project rond buurtsolidariteit merkten we hoe cruciaal dat is. De co-analyseworkshops, bedoeld om samen met buurtbewoners en professionals data te analyseren, kregen pas betekenis toen deelnemers zelf bepaalden welke thema's prioriteit hadden. Pas toen werd het proces wederkerig: de analyse werd op dat moment een vorm van actie op zich. In de woorden van een deelnemer: 'Het gaat niet alleen om wat jullie met onze verhalen doen, maar om wat wij ermee kunnen doen.' Dat inzicht toont dat actie niet altijd volgt *na* onderzoek, maar ook kan ontstaan *in* het proces van betekenisgeving.

2.3 Zorg voor verantwoordelijkheid en nazorg

Actie brengt ook verantwoordelijkheid met zich mee. Ze laat sporen na: hoop en energie, maar ook verwachtingen of vermoeidheid. Mensen investeren tijd, emoties en persoonlijke verhalen. Als onderzoekers daarna vertrekken, blijft de gemeenschap achter met de gevolgen. Daarom is de zorg tijdens en na een participatief project geen bijkomstigheid. Nazorg kan vele vormen aannemen: resultaten delen in begrijpelijke taal, vervolginiciatieven ondersteunen, of eenvoudigweg beschikbaar blijven voor vragen. We merken op dat nazorg vaak afhangt van de persoonlijke betrokkenheid van de onderzoeker. Sommigen voelen zich sterk verbonden met de groep waarmee ze hebben samengewerkt en blijven ook na afloop bereikbaar of actief, niet omdat dat formeel verwacht wordt, maar uit oprechte verantwoordelijkheid en engagement. Zulke individuele initiatieven zijn waardevol, maar ze zouden niet de uitzondering mogen zijn. Nazorg verdient een vastere plaats in onderzoeksprojecten, niet als optioneel gebaar van goede wil, maar als structureel onderdeel van participatief onderzoek. Het is een kwestie van respect en wederkerigheid: wie samen met mensen onderzoek doet, draagt verantwoordelijkheid voor wat het onderzoek nadien teweegbrengt.

2.4 Samenvatting en voorbeeld: actie vraagt zorg

Actie vraagt dus zorg in meerdere betekenissen: zorg voor timing van de actie, zorg voor de relaties die ze opbouwt, en zorg voor wat een proces van actie achterlaat. Tabel 2 toont hoe zorg zich kan manifesteren in het thema van innovatieve woonvormen voor ouderen.

Dimensie van zorg	Hoe manifesteert dit zich in een project rond innovatieve woonvormen voor ouderen?	Aandachtspunten en spanningen
1. Zorg voor timing en tempo	• Tijdens een traject met toekomstige bewoners blijkt dat sommigen midden in een verhuis- of mantelzorgsituatie zitten, waardoor ze tijdelijk minder kunnen deelnemen aan participatieve sessies. • Een lokaal bestuur wil snel een concreet plan, terwijl ouderen eerst tijd nodig hebben om hun woonbehoeften te verhelderen en onderling vertrouwen op te bouwen. • Het moment waarop bewoners klaar zijn om concrete ontwerpnormen te formuleren (bijvoorbeeld over gedeelde ruimtes of privacy), valt later dan de timing van de architect die al naar aanbestedingsfase wil.	• Het natuurlijke tempo van bewoners staat vaak haaks op projectdeadlines of bouwfaseringen. • Als actie te vroeg wordt ingezet, bijvoorbeeld door ontwerpen al te concretiseren voordat bewoners er klaar voor zijn, kunnen mensen afhaken of zich genegeerd voelen.
2. Zorg voor relaties	• In een participatief ontwerpproces blijkt dat mondige bewoners dominante rollen opnemen, terwijl ouderen met lagere gezondheidsgeletterdheid of beperkte mobiliteit minder aan bod komen. • Een architect vertrekt van esthetische ontwerpprincipes, terwijl bewoners vooral praktische noden benoemen (bijvoorbeeld een plek om rolstoelen te parkeren, zichtlijnen voor veiligheid). Het spanningsveld vraagt om bemiddeling. • Tussen oudere alleenstaanden en toekomstige mantelzorgers ontstaan misverstanden over wat wederzijdse zorg concreet betekent in een cohousingcontext.	• Relationeel werk vraagt aandacht voor stille stemmen, vertaling tussen disciplines en ruimte voor conflicten. • Zonder relationele zorg blijven vooral de sterkste of luidste stemmen over, wat leidt tot woonvormen die niet voor iedereen werken.
3. Zorg voor verantwoordelijkheid en nazorg	• Na de ontwikkeling van een inspirerend woonconcept vragen bewoners om ondersteuning bij gesprekken met de huisvestingsmaatschappij, maar het project is formeel afgelopen. • Bewoners die actief betrokken waren in het ontwerpproces verwachten updates over de realisatie, maar die vallen stil zodra het onderzoeksteam doorschuift naar een nieuw project. • Een architect of projectontwikkelaar past het participatief ontwikkelde plan deels aan om budgettaire redenen, waardoor bewoners het gevoel krijgen dat hun input achteraf toch weinig invloed had.	• Bewoners investeren tijd in het proces; onderzoekers dragen verantwoordelijkheid om die energie niet te laten verdampen. • Nazorg vraagt middelen en tijd, maar wordt meestal niet erkend als essentieel onderdeel van onderzoek. • Zonder opvolging kan participatie leiden tot teleurstelling of wantrouwen in toekomstige projecten.

Tabel 2. Actie vraagt zorg: expliciete illustraties bij onderzoek naar innovatieve woonvormen voor ouderen

3. ACTIE WORDT NOG TE WEINIG ERKEND IN DE ACADEMISCHE WERELD

De belofte van participatief actieonderzoek botst vaak met de realiteit van het academisch systeem waarin het zich moet waarmaken, zoals al blijkt uit de reflecties hiervoor. Een 'echt' participatief actieonderzoek opzetten veronderstelt tijd, zorg, en een proces dat zich laat leiden door de logica van samenwerking en wederkerigheid. Maar de academische wereld functioneert vaak volgens een logica van zogenaamde efficiëntie en planbaarheid. Dat spanningsveld is niet nieuw, maar wordt steeds meer onder druk gezet naar mate universiteiten gestuurd worden door competitie, projectfinanciering en publicatiequota, wat zeker in huidige tijden van besparingen alleen maar prangender wordt. Meer en meer financiers verkorten PhD-trajecten van vier naar drie jaar.

Drie aandachtspunten die uit onze ervaringen naar boven komen:

- Een eerste spanning betreft **erkenning en waardering**. Participatief actieonderzoek is zelden een kortlopend traject. Het vraagt tijd om partnerschappen op te bouwen, vertrouwen te winnen en collectieve actie te formuleren. Toch wordt de waarde van onderzoek vaak beoordeeld op basis van kwantitatieve indicatoren, zoals het aantal publicaties en citaties. We herkennen dat uit onze eigen trajecten: het moment waarop de waarde van maanden overleg, reflectie en leren wordt herleid tot een *deliverable* van enkele pagina's, bijvoorbeeld wanneer een lang proces van co-creatie met bewoners en beleidsactoren rond inclusieve woonvormen eindigt in één samenvattend beleidsdocument, terwijl de eigenlijke waarde ook ligt in het langdurige leren en de nieuwe relaties die tijdens dat proces zijn ontstaan.
- Een tweede spanning speelt zich af op het **niveau van financiering**. Fondsen zijn doorgaans ingericht voor afgebakende projecten met duidelijke resultaten en tijdslijnen. Maar participatief actieonderzoek verloopt zelden lineair. Het proces kan tijdelijk stilvallen, van richting veranderen, of pas na verloop van tijd tot zichtbare actie leiden. De nood aan flexibiliteit botst met subsidievoorwaarden die verantwoording eisen in de vorm van deadlines, werkpakketten en meetbare impact. Daardoor lopen sommige onderzoekers het risico om hun participatieve ambities te reduceren tot symbolische participatie, om aan de formele eisen te voldoen. Zo zagen we in een project rond buurtsolidariteit hoe een onverwachte wending door nieuwe lokale samenwerkingen die spontaan ontstonden, niet meer in het oorspronkelijke plan pasten. De financieringsstructuur liet weinig ruimte om die nieuwe dynamiek te omarmen, terwijl net daar de meest betekenisvolle actie kon plaatsvinden.
- Ten slotte is er de spanning tussen **actie en publicatie**. Hoe publiceert je actie? Hoe vertaal je de complexiteit van participatieve processen naar een academische tekst? De neiging bestaat om het relationele en procesmatige te reduceren tot methodologische voetnoten, terwijl juist die dimensies vaak tonen hoe verandering ontstaat. Het effect is dat het actiegedeelte in veel publicaties onderbelicht blijft, omdat het moeilijk in conventionele academische kaders past.

Spanningsveld	Hoe manifesteert dit zich in een project rond innovatieve woonvormen voor ouderen?	Aandachtspunten en spanningen
1. Erkenning en waardering	• De meest impactvolle output, bijvoorbeeld dat bewoners hun woonwensen explicieter durven verwoorden naar lokale besturen of dat er nieuwe allianties ontstaan tussen diensten, verschijnt niet in publicatiestatistieken. • Academische beoordelaars focussen op een <i>peer reviewed</i> artikel over de methode, terwijl de sociale verandering (bijvoorbeeld de start van een verkennend cohousinginitiatief) niet wordt gezien als valide onderzoeksresultaat.	• Processen zoals vertrouwen of nieuwe samenwerkingen vallen vaak buiten indicatoren zoals impactfactor of outputcijfers. • Risico: onderzoekers gaan hun participatieve proces vertalen naar academische verwachtingen, waardoor het actie-deel wordt geminimaliseerd.
2. Financieringslogica en flexibiliteit	• Nieuwe ideeën die spontaan ontstaan, zoals het ontwikkelen van een gedeelde tuin als laagdrempelige eerste stap, passen niet in de vooraf goedgekeurde werkpakketten en kunnen daarom niet worden opgenomen als 'officiële' actie. • Wanneer het lokale bestuur plots een subsidiekans ziet voor intergenerationele woonvormen, vraagt het onderzoeksteam om het project bij te sturen. Maar de projectfinancier staat geen midterm aanpassing toe, waardoor deze reële kans op impact verloren gaat.	• Veel subsidiekanalen zijn niet ontworpen voor participatief actieonderzoek. • De noodzaak om acties vooraf te definiëren botst met de logica van participatie, waar de richting vaak tijdens het proces ontstaat. • Onvoldoende flexibiliteit leidt ertoe dat onderzoekers óf kansen laten liggen óf hun participatief proces beperken tot datgene wat in het plan past.

3. Publi- ceerbaar- heid van actie	• Het meest transformerende onderdeel van het onderzoeksproces, zoals de intense debatten tussen bewoners, architecten en zorgactoren over privacy en autonomie, is moeilijk te beschrijven in klassieke artikels. Het risico bestaat dat die momenten in een methode-paragraaf verdwijnen, terwijl ze eigenlijk de kern van de actie vormen. • Tijdschriften vragen vaak om generaliseerbare inzichten, terwijl de echte verandering juist contextueel en lokaal is, zoals één lokaal bestuur dat na het onderzoek besliste om structureel ouderen te betrekken bij alle toekomstige woonprojecten.	• Het academische publicatieformat maakt het lastig om procesmatige en contextgebonden actie zichtbaar te maken. • Daardoor wordt het meest waardevolle deel van participatief actie-onderzoek, de transformatie tijdens het proces, soms stilgelegd of niet gedocumenteerd omdat het niet publiceerbaar lijkt.
---	---	--

Tabel 3. Erkenning actie door academia en financier: onderzoek naar innovatieve woonvormen voor ouderen

Toch zijn er hoopvolle signalen, zo tonen ook verschillende hoofdstukken in het boek, dat de waardering voor nieuwe benaderingen zoals *engaged research of community-based learning* groeit. Nieuwe vormen van valorisatie, zoals maatschappelijke impact, co-creatie met stakeholders of artistieke output, vinden stilaan hun weg binnen academisch onderzoek. Maar structurele verandering vergt meer. Ze vraagt om een herdefiniëring van wat we als kennis beschouwen en om waarderingssystemen die recht doen aan de realiteit van participatief actieonderzoek: systemen die niet enkel kijken naar publicaties of cijfers, maar ook ruimte bieden voor de waarde van processen en voor alternatieve manieren om actie en verandering zichtbaar te maken.

4. CONCLUSIE

Actie binnen onderzoek vraagt om voortdurende oefening in evenwicht: tussen durven en twijfelen, tussen wat we willen bereiken en wat de context toelaat, tussen deelnemen en begeleiden, tussen onze persoonlijke betrokkenheid en de logica's van de instellingen waarin we werken. In dit hoofdstuk hebben we geprobeerd om die spanning niet te verbergen, maar zichtbaar te maken. Niet omdat we de antwoorden kennen, maar omdat het precies is waar wij als onderzoekers telkens opnieuw mee worstelen.

We hebben de voorbije jaren veel energie gestoken in participatieve en creatieve methodieken uit de overtuiging dat onderzoek anders kan, menselijker én relevanter. Die overtuiging dragen we nog steeds mee. Maar we moeten tegelijk eerlijk zijn: ook wij botsen op grenzen. Soms brengen we processen op gang die we niet volledig kunnen dragen. Soms blijft de energie hangen in gesprekken, zonder dat er op het einde iets verschuift in beleid of praktijk. Soms voelen we hoe het systeem rond ons, met zijn deadlines en deliverables, botst met wat participatief actieonderzoek eigenlijk nodig heeft.

We merken dat de actie in ons onderzoek soms te beperkt blijft. We spreken over verandering, maar realiseren ze niet altijd. We zetten participatie centraal, maar de machtsdynamieken blijven aanwezig. We hopen op beweging, maar botsen op structuren die traag of star zijn. Dat erkennen is geen mislukking, het is een belangrijk inzicht. Net omdat we geloven in de kracht van participatie, moeten we eerlijk blijven over waar onze aanpak tekortschiet.

Daar willen we in de toekomst meer op inzetten. Daarom formuleren we voor onszelf drie actiepunten:

- **Ruimere definitie van actie:** Actie mag niet gereduceerd worden tot meetbare of instrumentele ver-

andering. Kleine of symbolische verschuivingen zijn ook waardevol.

- **Actie vraagt zorg:** Actie is geen interventie die van buitenaf wordt ingebracht. Onderzoekers dragen verantwoordelijkheid voor de dynamieken die we op gang brengen. Niet elke groep is klaar voor actie wanneer een project dat vraagt. Niet elke verandering past in ons ritme. Zorgvuldigheid vraagt tijd, aandacht voor relaties en verantwoordelijkheid, ook nadat een project formeel is afgerond.
- **Institutionele ruimte en steun voor actie:** Zolang participatief actieonderzoek beoordeeld wordt met criteria die niet passen bij haar aard, blijft het risico bestaan dat de actie eruit verdwijnt. Universiteiten en fondsen kunnen hier het verschil maken door onderzoeksformats te ontwikkelen die de eigenheid van participatief actieonderzoek erkennen en ondersteunen. We willen dan ook blijven pleiten voor academische structuren die participatief actieonderzoek mogelijk maken, met langdurige partnerschappen en minder rigide projectlogica's.

REFERENTIES

Reason, P., & Bradbury, H. (Red.). (2008). *The SAGE handbook of action research: Participative inquiry and practice* (2e ed.). London: SAGE Publications.